

Дегтяренко А. В.,

аспірант Сумського національного аграрного університету

СТАН І ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Під фінансуванням розуміють сукупність елементів суспільного відтворювального процесу, які у кількісних пропорціях становлять це поняття, відокремлюючи його від інших економічних категорій. Кількісними пропорціями є співвідношення вартості за принципами належності і цільової спрямованості, тобто елементами категорії фінансування є джерела формування фінансових ресурсів – власні (та прирівняні до них) і позикові. Але при вартісному аналізі елементів фінансування для цього дослідження переважає не право власності на певне джерело, а його обсяг у грошовому вимірі – сума фінансових ресурсів, що надходять від одних осіб і в процесі господарської діяльності виплачується іншим.

У ході дослідження необхідно зважати на те, що склад фінансових ресурсів аграрних підприємств та підприємств промисловості і сфери послуг достатньо відрізняються. Це обумовлюється специфікою сільськогосподарського виробництва, яка позначається на деяких особливостях діяльності. По-перше, це сезонність, тобто чітка щорічна повторюваність усіх стадій виробничого циклу. По-друге, це невизначеність щодо обсягів майбутніх врожаїв, приплоду і цін, яка спричиняє часті зміни у складі і структурі фінансових ресурсів агропідприємств внаслідок щорічних коливань обсягу продукції і цінової кон'юнктури. По-третє, більшості господарств притаманний дисбаланс у структурі фінансових ресурсів, коли наявних джерел формування не вистачає на покриття витрат для забезпечення хоча б простого відтворення.

Метою статті є виконання таких завдань:

- виявити динаміку абсолютного та відносного рівня реалізаційної виручки, а також її складових елементів – прибутку та амортизації;
- обґрунтувати недостатність державної підтримки АПК у вигляді дотацій ПДВ та доплат із визначенням причин, що призвели до неефективності цього джерела фінансування за період дослідження;
- визначити величину обсягів кредиторської заборгованості у ракурсі змін таких її елементів, як стійкі пасиви та товарна кредиторська заборгованість;
- проаналізувати банківське кредитування, виділивши обставини, які по-різному впливають на його обсяги у коротко- та довгостроковому періодах.

Деякі автори не тлумачать сукупну виручку як джерело фінансових ресурсів підприємства, а до останніх зараховують лише складові виручки – амортизаційні відрахування, прибуток. Причиною є те, що ці автори розглядають фінансові ресурси лише як фонди грошових коштів і вважають елементами фінансових ресурсів частини виручки із чіткою цільовою спря-

мованістю. Так, наприклад, К. В. Ізмашова¹ зазначає, що “...виручка — це ще не прибуток, але джерело відшкодування витрачених на виробництво продукції ресурсів та формування грошових фондів і фінансових резервів підприємства”. О. І. Бородіна² підтримує цю думку, зауважуючи, що заново створена вартість визначається сумою виручки від реалізації. Ми вважаємо, що цільова спрямованість не може бути обов’язковою властивістю фінансових ресурсів. Розглядати фінансові ресурси виключно як фонди не варто, і всю виручку треба зараховувати до їх складу. Амортизаційні відрахування, бюджетні асигнування, резервний капітал є в цьому разі винятковими, тобто фондovими фінансовими ресурсами, оскільки їх цільова спрямованість жорстко регулюється законодавством. Щодо властивостей виручки, то запропоновану точку зору підтверджують такі доводи.

Виручка від реалізації продукції містить не лише новостворену вартість — прибуток та спожиту вартість основних засобів — амортизацію, а ще й спожиту вартість оборотних активів. Адже після перетворення товарної форми вартості виготовленої продукції в грошову авансовані оборотні кошти повновлюються за рахунок частини виручки, яка надійшла від реалізації продукції. Частина накопичень (прибутку), призначена для розширення оборотного капіталу, приєднується до оборотних коштів і здійснює разом з ними подальші цикли кругообігу.

Таким чином, внаслідок невизнання значної суми виручки у вигляді оборотних коштів і частини прибутку, що спрямовується на їх розширення, джерелом фінансових ресурсів стає невиправдана спроба відділити категорію “фінансових ресурсів” від категорії “оборотного капіталу”, які між собою співвідносяться як ціле і частина.

У складі виручки є найважливіший елемент фінансування — прибуток. Коли його величини повністю вистачає на придбання основних і оборотних засобів виробництва, може йтися про повне самофінансування. Ми погоджуємося з поглядом І. В. Зятковського³, що формувати оборотний капітал лише за рахунок власних джерел нині економічно недоцільно, оскільки використання виключно власних коштів для фінансування діяльності обумовлює необхідність їх формування з розрахунку на максимальну потребу.

По суті амортизація поєднує фізичний та моральний знос основних фондів з акумуляцією фінансових ресурсів на їх відтворення. О. І. Зуєва⁴ основною економічною функцією амортизаційного фонду вважає забезпечення саме розширеного відтворення.

---

¹ *Ізмашова К. В.* Фінансовий аналіз : навч. посіб. / К. В. Ізмашова. — К. : МАУП, 2000. — 358 с.

² *Бородіна Е. И.* Финансы предприятий : учеб. пособ. / Е. И. Бородіна. — М. : Банки и биржи; ЮНИТИ, 1995. — 208 с.

³ *Зятковський І. В.* Бюджет підприємства як інструмент управління фінансовими ресурсами / І. В. Зятковський // Фінанси України. — 2001. — № 7. — С. 75–79.

⁴ *Зуєва О. І.* Формування фінансових ресурсів в умовах становлення ринкової економіки / О. І. Зуєва // Наук. вісник НАУ. — 2000. — Вип. 23. — С. 159–164.

Ми погоджуємося із поділом бюджетних асигнувань у сільському господарстві, розробленим Ю. Я. Лузаном⁵, на прямі трансферти з державного бюджету та податки, від яких держава відмовилася на користь аграрних підприємств.

Основна дискусія щодо кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги точиться навколо визначення її вартості. Так, деякі зарубіжні вчені⁶ схильні вважати це джерело безоплатним, обґрунтовуючи думку спонтанністю його виникнення. На наш погляд, вартість товарних кредитів можна оцінити лише тоді, коли покупець отримує знижки за здійснення попередньої оплати. Тобто цінова знижка (у відсотках) за наявний платіж стає платою за використання кредиторської заборгованості. Якщо ж в угоді знижок не передбачено, то підприємство-покупець вилучило з обороту продавця грошові кошти на безоплатній основі.

Окрім товарної кредиторської заборгованості будь-яке підприємство має заборгованість і з інших статей, строк погашення якої ще не настав, але кошти вже фактично нараховані. Особливостями цього виду зобов'язань, який має іншу назву – “стійкі пасиви”, є його періодичний характер і пов'язана з ним відносна прогнозованість платежів. Ми також погоджуємося з думкою І. В. Зятковського⁷, що до стійких пасивів належать мінімальна (стійка) заборгованість із заробітної плати працівникам, відрахування на соціальне страхування, резерв майбутніх платежів, авансування покупцями.

Теоретично важливість системи банківського кредитування пояснюється тим, що за її посередництва відбувається процес перетікання вивільнених капіталів у фінансово найпривабливіші галузі економіки в ході перерозподілу національного внутрішнього продукту. Сьогодні в умовах світової фінансової кризи таке твердження позбавлене сенсу через те, що фінансова привабливість більшості суб'єктів кредитування насправді була обумовлена підвищеними фінансовими ризиками. Не заглиблюючись далі у причини і наслідки кризи, зазначимо, що для АПК України єдиним шляхом зниження ризиків кредитування є дозвіл на заставу земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Але, через майже повну відсутність законодавчої бази з цього питання, масштаби зловживань у сфері земельно-заставних відносин будуть надзвичайно катастрофічними для всієї держави. З метою консервації, а не вирішення проблеми було прийнято мораторій на купівлю-продаж землі сільськогосподарського призначення, який також забороняє і заставу земельних ділянок. Отже, ця проблема має вирішуватися у законодавчій площині.

---

⁵ Лузан Ю. Я. Облік державної підтримки агропромислового виробництва : навч. посіб. / Ю. Я. Лузан, В. М. Жук, І. В. Герасимчук. – К. : Юр-Агро-Веста, 2007. – 326 с.

⁶ Бригхем Ю., Гапенски Л. Финансовый менеджмент. Полный курс : В 2 т. / Ю. Бригхем, Л. Гапенски; пер. с англ. – СПб. : Экономическая школа, 1997. – 669 с.

⁷ Зятковський І. В. Фінанси підприємств : навч. посіб. / І. В. Зятковський. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Кондор. – 2003. – 364 с.

Основою дослідження є аналіз джерел формування фінансових ресурсів за абсолютними та відносними показниками. Так, у таблиці наведені дані щодо форм річної звітності⁸ за основними джерелами фінансування.

Т а б л и ц я

Джерела фінансування аграрних підприємств Сумської області за 2005 – 2007 рр.

Джерела фінансування	2005		2006		2007	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
Виручка,	1884	59,6	2296	58,1	3319	58,9
у тому числі:						
– прибуток (збиток)	–9	–0,3	–20	–0,5	–14	–0,2
– амортизаційні відрахування	5	0,2	9	0,2	15	0,3
Бюджетні асигнування,	130	4,1	156	3,9	225	4
у тому числі:						
– дотації ПДВ	101	3,2	120	3	191	3,4
– доплати	29	0,9	36	0,9	34	0,6
Кредиторська заборгованість,	897	28,4	1084	27,4	1405	24,9
у тому числі:						
– за товари, роботи, послуги	505	16	653	16,5	869	15,4
– стійкі пасиви	384	12,1	420	10,6	509	9
Банківські кредити,	250	7,9	418	10,6	683	12,1
у тому числі:						
– довгострокові	63	2	139	3,5	294	5,2
– короткострокові	187	5,9	279	7,1	388	6,9
Усього	3161	100	3954	100	5632	100

Складено автором.

Зазвичай, крім досліджених існують й інші джерела, але їх сумарна вартість є мізерною, а відтак ці суми можна не враховувати. З другого боку, кількість господарств щороку зменшується. З цієї причини зіставляти лише абсолютні величини немає сенсу, оскільки показники подані не як зведені, а з розрахунку на одне агропідприємство.

Так, виручка від реалізації продукції за 2003–2007 рр. у відсотковому співвідношенні ледь змінювалася (у межах 1,5 %), а за абсолютним значенням постійно зростала. Зниження бюджетних асигнувань (доплат) у 2007 р. пов'язане з особливостями державної політики щодо надання допомоги сільськогосподарським товаровиробникам на вирощування зернових культур.

⁸ Річна фінансова звітність (форми 1,2) та Відомість форми 50-с.г. сільськогосподарських підприємств Сумської області за 2005–2007 рр.

У цьому дослідженні лише виручка від реалізації є власним джерелом фінансування, усі інші — або запозичені, або прирівняні до власних, а банківські кредити є, крім того, ще й платним джерелом фінансування.

Абсолютна та відносна перевага виручки над усіма іншими джерелами загалом свідчить про неспроможність держави та комерційних банків стати (упродовж досліджуваного періоду) для аграрних підприємств області повноцінними економічними партнерами, завдяки яким сільськогосподарська галузь змогла б вийти зі стану перманентної кризи.

Як і в 1990-ті роки, вітчизняний виробник сільськогосподарської продукції мусить покладатися переважно на власні джерела фінансування. Більшість агропідприємств залучають зовнішні запозичення у періоди сезонного дефіциту фінансових ресурсів. Як приклад можна навести збитковість значного сегмента галузі протягом 2005—2007 рр. Причому мізерна частка амортизаційних відрахувань не дає змоги здійснювати у багатьох випадках навіть просте відтворення засобів виробництва, не кажучи вже про розширене.

Зі статистичних даних⁹ відомо, що в Сумській області є певна кількість господарств з добре налагодженим управлінням і позитивною динамікою розвитку, які змогли трохи поліпшити стан місцевого АПК, знизивши його загальну збитковість. Це свідчить про ефективність фінансово-управлінських служб агропідприємств навіть у несприятливих умовах господарської діяльності.

З другого боку, збільшення державної фінансової допомоги багато хто з економістів розглядають як поштовх для виходу з кризової ситуації. Зокрема, підвищення бюджетних асигнувань дозволило підприємствам — потенційним банкрутам перетнути критичну межу неплатоспроможності. Так, за весь досліджуваний період середня частка датованих державою коштів сільськогосподарським товаровиробникам становила лише 3—5 % сукупної вартості всіх розглянутих джерел фінансування. Більшість їх склали не прямі трансферти з держбюджету, а повернення ПДВ тваринникам за продані на переробні підприємства молоко та м'ясо у живій вазі.

Переробники, у свою чергу, використовуючи монопольне становище на ринку, здійснюють операції з необґрунтованого заниження цін, впроваджують непрозорі схеми з імпортованим м'ясом, через що вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники опинилися у нерівних умовах. Так, наприклад, ввезене з-за кордону на давальницьких умовах для переробки м'ясо не оподатковується ПДВ, чим активно користуються українські м'ясокомбінати. Вони не повертають більшість виготовленої із давальницького м'яса продукції, а залишають її для продажу на внутрішньому ринку¹⁰. Таким чином, фактично відбувається ввезення дешевого імпортного м'яса. А переробникам при цьому ані державі, ані сільгоспвиробникам жодних податків чи дотацій платити не треба. Навіть посилена увага з боку державних контро-

---

⁹ Статистичні бюлетені Головного управління статистики у Сумській області за 2005—2007 рр.

¹⁰ www.ukragroportal.com.

люючих органів не завжди може оперативнo відреагувати на застосування подібних схем.

Усе це призводить до того, що бюджетна допомога селу є не комплексним і цілеспрямованим процесом, який має відроджувати аграрне виробництво, а лише “ложкою фінансового меду у діжці кризового дьогтю”.

Позитивним явищем, що свідчить про певне стримування кризових процесів на селі, є зниження частки кредиторської заборгованості. Як видно з таблиці, кредиторська заборгованість у частині стійких пасивів упродовж п’яти досліджуваних років знизилася більше ніж на 5 %, у той час як товарна заборгованість майже не змінювалася, залишаючись на рівні, близькому до 15 % вартості усіх основних джерел фінансування.

Стійкі пасиви є “небезпечнішими”, адже частіше, ніж товарна кредиторська заборгованість трансформуються у прострочені зобов’язання. За кожну суму кредиторської заборгованості з придбаних запасів несе відповідальність постачальник з ефективнішими важелями юридичних методів впливу на підприємство, ніж у бюрократизованих державних органах чи звичайних громадян-працівників.

Причиною зниження частки стійких пасивів є те, що з початку 2000 р. були введені жорсткі регулюючі заходи фіскального характеру для подолання кризи неплатежів та припинення товарообмінних операцій. Внаслідок цього прострочена дебіторська заборгованість за реалізовану сільськогосподарську продукцію почала знижуватися. Це дало змогу розраховуватися за придбання виробничих запасів, відносно своєчасно виплачувати заробітну плату працівникам та виконувати зобов’язання до бюджету.

Досліджуючи таке джерело фінансових ресурсів, як банківське кредитування, варто зазначити, що його необхідність для аграрного сектора економіки обумовлена покриттям касового розриву, коли настає пора підготовки до сівби нового урожаю, а оплата за його реалізацію надійде тільки наприкінці виробничого циклу. Цілком зрозуміло, що для цього агропідприємствам потрібні лише короткострокові (кількамісячні) кредити. Їхня частка не має чітко окреслених тенденцій розвитку, однак за всі роки дослідження вона весь час переважає частку довгострокових кредитів і станом на 2006–2007 рр. близька до 7 % від загальної вартості усіх джерел фінансування.

Водночас для здійснення капітальних інвестицій сільському господарству необхідні довгострокові кредити, а їхня частка є постійно заниженою відносно частки короткострокових, хоча за останній рік дослідження різниця між сумами і відсотковим співвідношенням коротко- і довгострокових кредитів суттєво вирівнялася і становить близько 1,7 %. На наш погляд, це відбулося завдяки невеликому збільшенню кількості господарств з абсолютною фінансовою стійкістю, а відтак і позитивнішим кредитним рейтингом, який слугує орієнтиром для банків при прийнятті рішень щодо видачі довгострокових кредитів.

Проте для більшості господарств області довгострокові кредити є недоступними, що підтверджує їхній загальний низький рівень поміж інших джерел фінансування. У підсумку відбувається парадоксальна ситуація із замкненим колом: господарства не можуть отримати довгострокові креди-

ти для відновлення платоспроможності, а банки їх не кредитують, бо аграрні підприємства неплатоспроможні.

Наведені факти свідчать про те, що для поживлення економічних відносин на селі саме держава має суттєво збільшити прямі дотації господарствам. З другого боку, додатковий стимул аграрним підприємствам сприятиме розширенню програм пільгового кредитування і частковій компенсації відсоткових ставок.

Проведене дослідження стану фінансування аграрних підприємств Сумщини дає змогу дійти висновку про надзвичайну складність і багатогранність проблем, пов'язаних із недостатнім фінансуванням. Усі можливі шляхи вирішення питань, що були висвітлені в ході аналізу, є нагальними для реалізації функціональних засад фінансового управління. Водночас не варто наголошувати на тому, що у сільському господарстві області останніми роками намітилися окремі позитивні тенденції щодо покращання фінансового положення, оскільки загальногалузеве зменшення виробництва зупинити ще не вдалося.

У 2008 р. світова фінансова криза внесла корективи у розвиток сільсько-господарських підприємств. Банківський кредит став практично недоступний, погіршилася розрахункова дисципліна, знизилися ціни. За таких умов формування джерел фінансування можливе лише у режимі жорсткої економії. Ефективність поєднання таких антикризових заходів, як мінімізація адміністративних та невиробничих витрат, посилення контролю за витрачанням коштів, пошук внутрішніх резервів фінансування, значною мірою залежить від управлінських навичок керівництва кожного окремого господарства.